

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Mart/March 2023, s. 11: 299-319

Laiklik İlkesi Kapsamında Yapılan Çalışmaların VOSviewer İle Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Studies Conducted Within the Scope of the Principle of Secularism with VOSviewer

Atiye EMİROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Tarih
Prof. Dr. Lecturer. Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, History
Atiyemiroglu@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0588-0065

DOI: 10.56720/mevzu.1407979

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Aralık / December 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20 Şubat / February 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March

Atıf / Citation: Emiroğlu, Atiye. "Laiklik İlkesi Kapsamında Yapılan Çalışmaların VOSviewer ile Bibliyometrik Analizi". *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (Mart 2024): 299-319.
<https://doi.org/10.56720/mevzu.1407979>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Bu çalışmayla Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden olan laiklik ilkesi kapsamında akademik literatürün gelişimini bibliyometrik analiz ile incelemek, araştırmacılara yol gösterici özellikte literatür bilgisi sunmak amaçlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin muasırılık seviyesine ulaşmasının hedeflendiği Atatürk İlkeleri konusunda Türkiye'de alanda bibliyometrik analiz çalışmaların azlığı literatüre katkı sağlanması açısından çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu amaçla Web of Science veri tabanında 1975-2013 yılları arasında "secularism" ile ilgili erişilen ve "secularism", "post-secularism", "laicite", "political secularism", "laicism", "Turkish Secularism", "religious freedom" anahtar kelimeleri ile bulunan 4.412 makale incelenmiştir. Bu makaleler alanlarına, yayın yıllarına ve atıf sayılarına göre analiz edilmiştir. Söz konusu makalelerden tarih alanında olan 326 makalenin; ortak yazar analizi, yazar atıf analizi, ülke atıf analizi, anahtar sözcük analizi VOSviewer (Versiyon 1.6.19) paket programında bibliyometrik haritalama ile yapılmıştır. Bulgular; laiklik kavramının en çok din, İslam, sekülerleşme, modernlik, Katoliklik ve dini özgürlük kavramları ile ilişkili olduğunu göstermektedir. İncelenen makaleler arasında diğer alanlara kıyasla tarih alanında yapılan çalışmaların azlığı dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Laiklik, Sekülerizm, Bibliyometrik Analiz, Web of Science, VOSviewer

Abstract

This study aims to examine the development of academic literature within the scope of the principle of secularism, one of the fundamental principles of the Republic of Turkey, through bibliometric analysis and to provide guiding literature information to researchers. The scarcity of bibliometric analysis tools in the field in Turkey makes it important to contribute to the literature on Atatürk's policies, which target the modern contemporary performance of the Republic of Turkey. For this purpose, 4,412 articles on "secularism" and found with the keywords "secularism", "post-secularism", "laicite", "political secularism", "laicism", "Turkish Secularism", "religious freedom" accessed in the Web of Science database between 1975 and 2013 were analyzed. The articles were analyzed according to their fields, publication years and citation

numbers. Co-author analysis, country citation analysis, keyword analysis of 326 articles in the field of history were performed by bibliometric mapping in the VOSviewer (Version 1.6.19) package program. The findings shows that the concept of secularism is mostly associated with the concept of religion, Islam, secularization, modernity, Catholicism and religious freedom. Among the articles examined, it is noteworthy that there are fewer studies in the field of history compared to other fields.

Keywords: History, Laicism, Secularism, Bibliometric Analysis, Web of Science, VOSviewer

Giriş

Atatürk İlke ve İnkılaplarından değiştirilemez ya da değiştirilmesi dahi teklif edilemez olarak belirlenen *laiklik ilkesi*, kabul edildiği tarihten bugüne üzerinde en çok düşünülen ve tartışılan ilkelere biri olmuştur.¹ Birçok araştırmaya da konu olan ilke, sağ ya da sol cenapların eleştirisine veya övgüsüne maruz kalmıştır.² İlkenin, eğitimden sağlığa, devlete ait her kurumda ve toplumsal alanda etkisi görülmüştür. Osmanlı Devleti üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulduğu, dinin siyasete ya da siyasetin dine ait olmadığını belirten yeni bir anlayış içerisinde halkını dil, din, mezhep ayrımı gözetmeden milliyetçilik ilkesiyle Türk kimliği altında birleştirmeyi hedefleyen yeni bir rejimle kurulmuştur. Kurulan bu sistemde, *laiklik ilkesinin* önemi onun değiştirilemez hükmünden de anlaşılmaktadır. Laiklik kavramının ortaya çıkışının ve kabul görüşünün nedeninin, Avrupa'da uzun yıllar süren siyasi erkin kiliseyle olan mücadelesi ve halkın bu süreçte gördüğü zararın bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Fransızca bir kelime olan *laiklik* kavramının Avrupa tarihindeki önemi, bu mücadelenin nedeni ve sonuçları bilindiği zaman; Türk tarihindeki önemi ise Osmanlı tarihi, İslam tarihi, İslam devletlerinin dünü, bugünü ve yarını göz önüne alınarak anlaşılabilir. Laiklik kavramının tanımı birçok araştırmada

1 Özay Mehmet, "Sekülerleşme", TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları, (ts.).

2 Hasan Yücel Başdemir, "Optimum Değerler Olarak Laiklik ve Din Özgürlüğü", *Liberal Düşünce Dergisi* 55 (2009), 23-40.

ele alınmış ve tartışılmıştır.³ Kavram birçok araştırmaya konu olmasına rağmen kavramın dünya ve Türkiye tarihi açısından önemi, toplumsal ve siyasi taban ve gelecekteki yeri, sol ve sağ cenaptaki kavrama karşı takınılan tavır ve algı farklılığı kavramın önemini koruyacak ve gelecekte de kavram üzerinde birçok farklı çalışmanın yapılmasına zemin hazırlayacaktır.⁴

Avrupa’da laiklik kavramı şekillenirken ve halk laik yönetimler isterken gelişme ve ilerlemeyle paralel seyreden bu tarihi süreç, Türkiye’nin tarihi sürecinden farklı olmuştur. Osmanlı Devleti’nin en parlak dönemlerinin ardından savaşlarda kaybetme, iç karışıklıklar, ayaklanmalar, ekonomi darlığı, hastalıklar, bilim ve teknikte ilerlemenin yeterli düzeyde yapılamaması, merkez yönetimin imparatorluğun geniş topraklarına ulaşamaması ve kaybedilen topraklar, Osmanlı Devleti’ni çöküşe sürükleyen nedenler arasında olmuştur. Başta padişah olmak üzere Osmanlı devlet erkânı ve üst düzey yöneticiler, bu gidişatı durdurmak için uzun mesai saatleri harcamıştır. Ancak atılan adımlar kısa vadeli, günü kurtarmaya yönelik olmaktan öteye gidememiştir. Yenilik yapmak isteyen padişahlardan bazıları din düşmanı, gâvur padişah olarak nitelendirilmiştir.⁵ Yenilikçi padişahlardan bazıları tahtan indirilirken bazıları öldürülmüştür. Osmanlı tarihinin yükselişten inişe geçtiği tarihi süreçte eski ve yeninin çatışması, eğer bu süreç Genç Osmanla başlatılır ve I. Dünya Savaşı’na kadar getirilirse, 1618-1914 yılları arası yaklaşık üç yüz yıl süren bir mücadeleyi ifade etmektedir.

II. Mahmud kılık ve kıyafette değişiklikler getirmiş, tıraş olmuş, pantolon giymiştir. Onun kurduğu ve getirmek istediği sisteme karşılık kendisine gâvur Padişah denilmiş, tahtan indirilmeye çalışılmış ve dönemin kanlı olaylarına neden olunmuştur.⁶ II. Mahmut, ilk defa Müslümanlarla gayrimüslümlerin arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaya çalışan padişah olmuştur. II. Mahmud’un getirmeye çalıştığı bu düzen, Türkiye’de laikleşmenin

³ M. Ali Kirman, “Rasyonel Seçim Kuramı”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2013), 67-98.

⁴ Volkan Ertit, *Sekülerleşme Teorisi* (Ankara: Liberte Yayınları, 2020).

⁵ Necdet Aysal, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”, *ÇTTAD* 10/22 (2011), 3-32.

⁶ Ahmet Lütfi Efendi, *Vak’anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII*, çev. Yücel Demirel-Tamer Erdoğan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları-Yapı Kredi, 1999).

ilk adımları sayılabilir.⁷ Osmanlı Devleti, devletin bekasını tehdit etmediği müddetçe tebasının dinine ve ibadetine müdahale etmemiştir. Ancak Müslüman halk, toplumda ayrıcalığa sahip olmuştur. II. Mahmud Müslüman halka tanınan bu ayrıcalığı ortadan kaldıracak adımlar atarak tüm reayaya, *tebaa* demmiştir.⁸ II. Mahmud'dan sonra gelen padişahlardan sonra da yenilik yapan padişahlar olmuştur. Ancak II. Mahmud'un yenilikleri kadar köklü değişiklikler getirilememiştir. II. Mahmud'un ölümünden kısa bir süre sonra Tanzimat Fermanı ilan edilmiş, tüm halkın can ve mal güvenliğinin sağlanacağına dair hükümlerin yer aldığı fermanla padişah ilk defa halkının güvenliğini yazıyla güvence altına almıştır. Yaklaşık on yedi yıl sonra ilan edilen Islahat Fermanı'yla gayrimüslümlere daha geniş haklar tanınmıştır. I. Meşrutiyet ardından II. Abdülhamid'in otuz üç yıllık süren hükümdarlığı döneminde de yenilik adına atılan adımlardan bahsedilebilir. I. Meşrutiyet dönemi ve ilk Anayasanın kabulü Osmanlı yenilik taraftarlarının zorlamasıyla olmasına rağmen padişah, yeniden eski padişahlık otoritesini sağlamaya çalışmıştır. Aynı zamanda Padişah, eğitim-öğretime önem vermiş ve taşraya kadar ilkokul, ortaokul ve liselerin açılmasını sağlamıştır.⁹ Ancak II. Abdülhamid'den sonra tahta geçen padişahlar, padişahlık görevlerine sahip olmamış sadece imza ve mühür kullanan merci olma özelliklerini sürdürmüşlerdir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti, artık hiçbir zaman eski güç ve ihtişamına kavuşamayacağını, yurdun yer yer işgalci devletler tarafından işgal edilmesiyle göstermiştir. Halk, Osmanlı Devleti'nden aldığı mirasla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş aşamasında omuz omuza mücadele ederek yeni bir rejimin temellerinin atılmasında öncülük etmiştir. Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de yenilik ya da eski düzeni isteyenler olmuştur. Ancak yeni rejim, kurmak istediği sistemden taviz vermeden belirlediği ilkeler doğrultusunda temellerini atmıştır. Devlet, din ve devlet işlerini birbirinden ayırırken dini, devlet kontrolü altında tut-

⁷ Nevin Ünal Özkorkut, "Türkiye'de Laiklik İlkesinin Kabul Süreci ve Çok Partili Döneme Geçişle Değişen Laiklik Anlayışı", *Adalet Dergisi* 71 (2023), 71-161.

⁸ Yunus İnce, "II. Mahmud Devri Reformlarının Tebaa Tarfindan Algılanışı", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 2 (2017), 427-457.

⁹ Büşra Karataşer, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies* 57 (2017), 423-434.

maya çalışmıştır. Din eğitiminin devlet okullarında verilmesi, İmam-Hatip Okullarının açılması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması, camilerde verilen vaazlara kadar devletin kontrolü altında tutulmaya çalışılması ileride devlet düzenine zarar verebilecek oluşumların önünü kapatmaya yönelik çalışmalar olmuştur. Devletin din üzerinde uyguladığı kontrol, bazı çevrelerin eleştirisine neden olurken yeni sistem bazı çevrelerce din düşmanı olarak nitelendirilmiştir.¹⁰ Eleştiri sadece sağ cenaptan değil sol cenaptan da gelmiştir. Bazı düşünürler Diyaneti, İmam-Hatip Okullarını, okullarda din eğitimi verilmesini eleştirmiş ve bu durumun laikliğe aykırı olduğunu ifade etmiştir. Hatta din adamlarının memur olması ve devletten maaş alması dahi eleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan itibaren laikliğe yüklenen anlamlar ve eleştiriler her iki cenaptan da gelerek günümüze kadar ulaşmıştır.¹¹

Laiklik konusunda yapılan çalışmaların incelendiği bu araştırma yazısında; *Laiklik*, *secularism* gibi kelimeler kullanılarak Web of Science (WOS) veri tabanında 4.412 adet makalenin 1.561'inin din alanında yapılan çalışmalarda, bunlardan sadece 326'sının tarih çalışmalarında yapılmış olduğu görülmüştür. Kavramın hemen her alanda çalışılmış olması yine kavramın her alana yayılmış olduğunun göstergesidir. Kavramın yıllara dağılımı incelendiğinde kavram, her yıl araştırma konusu olarak önemini korumuştur. En çok alıntı yapılan çalışmalar genellikle laiklik ve din bağlamında ele alınan çalışmalar olduğu, Laiklik çalışmalarının Rusya ve İsveç'te yapılan çalışmalarda azaldığı görülmektedir. ABD, Kanada, İngiltere gibi diğer Avrupa ülkelerinde yapılan çalışma ve atıflarda ulaşılan rakamların yüksek olması ve Türkiye'nin de buna dâhil olması dikkat çekicidir.

Laiklikle ilgili Türkiye'deki çalışmalara bakıldığında karşımıza birçok farklı alanda çalışılmış makale ve kitap çıkmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*¹²; Murat Aksoy, *Başörtüsü-Türban Batılı-*

¹⁰ Atiye Emiroğlu, *Din Eğitimi Bağlamında İmam-Hatip Okulları* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020).

¹¹ Atiye Emiroğlu- Necmi Uyanık, "Atatürk Dönemi İmam-Hatip Mektepleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Mevzu* 1 (2019), 71-93.

¹² Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik* (İstanbul: Kubbealtı, 2007).

*laşma-Modernleşme, Laiklik ve Örtünme*¹³; Toktamış Ateş, *Cumhuriyet ve Laiklik*¹⁴; Niyazi Berkes, *Teokrasi ve Laiklik*¹⁵; Mustafa Solak, *Laikliği Doğru Anlamak*¹⁶; Murat Akan, *Laiklik Siyaseti: Fransa ve Türkiye’de Din-Çeşitlilik ve Kurumsal Değişim*¹⁷; Gül Tuba Dağcı ve Adnan Dal, *Osmanlı’dan Günümüze Din-Devlet ve Laiklik Tartışmaları*¹⁸; Ergun Özbudun, *Atatürk ve Laiklik*¹⁹ gibi telif ve tetkik eserlerdir.

Web Of Science veri tabanındaki makalelerde *laiklik* kavramının bibliyometrik analizinin yapıldığı bu çalışma, Türkiye’de ve başka ülkelerde yapılmış olan akademik çalışmaların değerlendirilmesi, konuyla ilgili eksikliklerin belirlenmesi, yeni çalışmalara yol göstermesi açısından önemlidir. Ömer Faruk Darende, *Sekülerleşme ve Laiklik Üzerine Bir Bibliyografya* başlıklı çalışmasıyla Türkiye’de sekülerleşme ve laiklik üzerine yapılmış çalışmaların bibliyografyasını çıkarmıştır.²⁰ *Laiklik İlkesi Kapsamında Yapılan Çalışmaların VOS-viewer İle Bibliyometrik Analizi* adlı bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan Türkiye ve diğer ülkelerde yapılan çalışmaları kapsamıdır. Bibliyometrik analizin kullanıldığı diğer tarih çalışmalarından bazıları şunlardır: Rukiye Saygılı, *Milliyetçilik Yazının Tarihsel Serüveninin Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi*²¹; Esra Sipahi Döngül, *Türkiye Cumhuriyeti üzerine Yapılan Çalışma-*

¹³ Murat Aksoy, *Başörtüsü-Türban Batılılaşma-Modernleşme, Laiklik ve Örtünme* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005).

¹⁴ Toktamış Ateş, *Cumhuriyet ve Laiklik* (Ankara: Sarmal Yayınları, 1994).

¹⁵ Niyazi Berkes, *Teokrasi ve laiklik* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023).

¹⁶ Mustafa Solak, *Laikliği Doğru Anlamak* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2017).

¹⁷ Murat Akan, *Laiklik Siyaseti: Fransa ve Türkiye’de Din-Çeşitlilik ve Kurumsal Değişim* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2021).

¹⁸ Gül Tuba Dağcı - Adnan Dal. “Osmanlı’dan Günümüze Din-Devlet ve Laiklik Tartışmaları”, *Journal of Peace Research and Conflict Resolution* 2(1), (2014), 37-47.

¹⁹ Ergun Özbudun, “Atatürk ve Laiklik”, *Atatürk Araştırma Merkezi* 8/24 (1992), 429-438.

²⁰ Ömer Faruk Darende, “Sekülerleşme ve Laiklik Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 6/11 (2015), 151-188.

²¹ Rukiye Saygılı, “Milliyetçilik Yazının Tarihsel Serüveninin Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 74 (2022), 211-222.

ların Bibliyometrik Analizi²²; Bozdoğan ve Sönmez, *Tarih eğitimi üzerine yapılan eğitim araştırmaları makalelerinin bibliyometrik analizi*.²³

1. Araştırma Metodolojisi

Bibliyometrik analiz; akademik araştırmaların incelenmesi, araştırmacı ve kurumların performans ölçümü, yeni araştırma alanlarının belirlenmesi için bir konu ve alanda yayın ve atıfların seyrini ve bilimsel üretkenliğini değerlendirmek amaçlı yapılmaktadır. Bibliyometrik analizlerin sunduğu objektif ve sayısal verilerin nihayetinde yorumu ve anlamlandırılması araştırmacıların bilgi birikimleri ve deneyimleri ile mümkündür.²⁴

Bibliyometrik analizle yapılan çalışmalar tarih yazınında yenidir. Yöntemin kullanılması her alanda olduğu gibi tarih alanında da araştırmacılara diğer ülkelerde yapılmış olan çalışmaların kapılarını aralayacaktır. Çalışmaların niteliğinden çok çalışılan konular, atıflar, ülkelere göre dağılımı gibi bulgular, yapılan çalışmalarda eksik ya da yetersiz kalan araştırma konularını araştırmacılara sunacak ve ileride yapılacak olan çalışmalara yol ve yöntem gösterecektir. Bibliyometrik analiz, araştırmacılara sayısal verilere dayalı, objektif ve zengin içerik sunmaktadır.

Bu çalışmada 12.09.2023 tarihinde, "secularism" anahtar kavramıyla "tüm alanlar" seçilerek yapılan araştırmada "secularism", "post-secularism", "laicite", "political secularism", "laicism", "Turkish Secularism", "religious freedom" anahtar kelimeleri ile 4.412 makaleye ulaşıldı. Web of Science veri tabanında yer alan içeriklerin temel alındığı araştırmada 1975 yılından 2023'e kadar farklı disiplinlerden 4.412 makale, 938 kitap incelemesi, 779 kitap bölümü ve 80 kitap listelenmiştir. Ulaşılan verilerden tarih alanında elde edilen 326 makale görselleştirilmek üzere VOSviewer haritalama programına yüklenmek için veri tabanından uygun formatta (txt) çekilmiştir. Bu dosya ortak

²² Esra Sipahi Döngül, "Türkiye Cumhuriyeti Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/12 (2023), 118-127.

²³ Kerem Bozdoğan - Ömer, F. Sönmez, "Tarih eğitimi üzerine yapılan eğitim araştırmaları makalelerinin bibliyometrik analizi", *Cumhuriyet International Journal of Education* 12/1 (2023), 16-28.

²⁴ "Türkiye Cumhuriyeti".

yazar analizi, yazar atıf analizi, ülke atıf analizi ve anahtar sözcük analizi gibi ayrıntılı bibliyometrik analizlerin yapılabilmesi için VOSviewer yazılımında kullanılmıştır.²⁵ Yazılım kullanıcıların bilimsel literatürün yapısını keşfetmeye, araştırmacıların Scopus, Web of Science Core Collection, PubMed Central veya atıf bilgilerinin mevcut olduğu çeşitli kaynaklardan gelen büyük miktarlardaki verileri hızlı bir şekilde görselleştirmeye olanak tanımaktadır. Yazarlar ve kurumlar arasındaki işbirliğini keşfetmeyi ve atıf analizlerini sağlamaktadır. Bir araştırmanın ilk adımı olarak kullanılabilir ortak atıf, ortak yazar, ortak kelime analizi ve bibliyografik eşleştirmeler konu ile ilgili güçlü ve zayıf yanları ve literatür boşluklarına ilişkin niceliksel bulguları elde etmeyi sağlamaktadır.²⁶

1.2. Araştırmanın Kısıtları

Veriler Web of Science veri tabanından çekildiği için Scopus, Yöksis, Tr Dizin gibi platformlardaki verilerin dışarıda kalması çalışmanın kısıtlarındandır.

2. Veri ve Analiz

“Laiklik” ilkesine ilişkin tüm alanlar çerçevesinde “Secularism” kavramı ile yapılan araştırmada yayımlanan 4.412 adet makale üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Şekil 1 kategorilere göre dağılımı göstermektedir.

Şekil 1: Web of Science'daki Kategorilere Göre Dağılım

²⁵ Van Eck N. J. - Waltman, L., “Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping”, *Scientometrics* 84/2 (2016), 523-538.

²⁶ Zupic I. - Cater T, “Bibliometric methods in management and organization”, *Organizational Research Methods* 18/3 (2015), 429-472.

Şekil 1’de bu makalelerin alan dağılımına bakıldığında 1.561’i din, 613’ü politika bilimi, 433’ü sosyoloji, 326’sı tarih, 283’ü felsefe, 282’si alan çalışmaları, 193’ü sosyal bilimler disiplinler arası, 174’ü antropoloji, 253’ü hukuk, 150’si beşeri bilimler alanındadır. Bu sonuca göre çalışmaların multidisipliner alanda olduğu görülmektedir. Ancak sosyoloji, hukuk ve tarih gibi alanlarda daha az çalışılmış olması dikkat çekicidir.

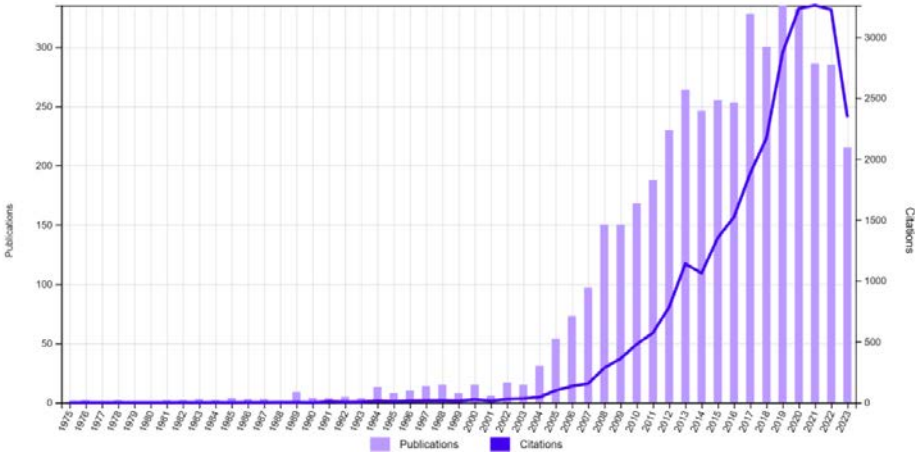
Şekil 2. Yayın Yılları

Şekil 2’ye göre yapılan çalışmaların sayısı incelendiğinde 2023’de 215, 2022’de 285, 2021 yılında 286, 2020’de 332, 2019 ve 2018 yıllarında sırasıyla 335

ve 300 çalışma yapıldığı görülmektedir. Yine Şekil 3'te bar grafiği incelendiğinde 1975'ten 2023'e kadar laiklik alanında yapılan çalışmaların düzenli artış gösterdiği ve atıfların dağılımı yer almaktadır.

Şekil 3: Zaman İçinde Yayın ve Atıf Sayıları

Araştırmada bu çalışmalardan 2019-2023 yılları arasında tarih alanında en çok atıf alan yazarlar ve çalışmaları listelenmiş ve sonuçlar Tablo 1'de özetlenmiştir. Buna göre en çok atıf alan 10 yazar ve çalışmalarına bakıldığında ilk sırayı "Secularism, Sovereignty, Indeterminacy: Is Egypt a Secular or a Religious State?" adlı çalışmasıyla Hali Agrama almaktadır. En çok atıf alan yazarlar ve çalışmalarına bakıldığında Hali Agriman'ın çalışmasında Mısır'ın laik mi yoksa dini bir devlet mi olduğunu sorgulaması; Makdisi'nin laikliği Hıristiyanlık dininin geleceği bağlamında irdelemesi laiklik çalışmalarının en çok din boyutuyla ele alındığını göstermektedir.

Tablo 1: Atıf Alan Yazarlar ve Çalışmaları

Yazar İsmi	Çalışma Başlığı	Dergi İsmi	Toplam Atıf Sayısı	Ortalama Atıf Sayısı
Agrama, HA (2010)	Secularism, Sovereignty, Indeterminacy: Is Egypt a Secular or a Religious State?	Comparative Studies in Society and History	94	6.71
Makdisi, U (1996) ²⁷	Reclaiming the land of the Bible: Missionaries, secularism, and evangelical modernity	American Historical Review	72	2.67
Menchick, J (2014) ²⁸	Productive Intolerance: Godly Nationalism in Indonesia	Comparative Studies in Society and History	58	5.8
Mitchell, M (1995) ²⁹	Materialism and Secularism-CDU Politicians and National-Socialism, 1945-1949	Journal of Modern History	35	1.21
Bowen, JR (2010) ³⁰	Secularism: Conceptual Genealogy or	Comparative Studies in Society and History	31	2.21

²⁷ Makdisi U., "Reclaiming the land of the Bible: Missionaries, secularism, and evangelical modernity", *American Historical Review* 102/3 (1996), 680-713.

²⁸ Menchick J., "Productive Intolerance: Godly Nationalism in Indonesia", *Comparative Studies in Society and History* 56/3 (2014), 591-621.

²⁹ Mitchell M., "Materialism and Secularism-CDU Politicians and National-Socialism, 1945-1949", *Journal of Modern History* 67/2 (1995), 278-308.

³⁰ Bowen JR., "Secularism: Conceptual Genealogy or Political Dilemma?", *Comparative Studies in Society and History* 52/3 (2010), 680-690.

	Political Dilemma?			
Almeida, D (2017) ³¹	Exclusionary secularism: the Front national and the reinvention of laicite	Modern&Contemporary France	25	3.57
Nilsson, PE (2015) ³²	Secular Retaliation': A Case Study of Integralist Populism, Anti-Muslim Discourse, and (II) liberal Discourse on Secularism in Contemporary France	Politics Religion&Ideology	16	1.78
Modern, JL (2008) ³³	Evangelical Secularism and the Measure of Leviathan	Church History	14	0.88
Clossey, L; Jakson, K; Velez, K (2016) ³⁴	The Unbelieved and Historians, Part I: A Challenge	History Compass	12	1.5
Akan, M (2011)	The Infrastructural Politics of Laiklik in	Interventions-International Journal of	12	0.92

³¹ Almeida D., "Exclusionary secularism: the Front national and the reinvention of laicite", *Modern&Contemporary France* 25/3 (2017), 249-263.

³² Nilsson PE., "Secular Retaliation': A Case Study of Integralist Populism, Anti-Muslim Discourse and (II) liberal Discourse on Secularism in Contemporary France Politics", *Religion&Ideology* 16/11 (2015), 87-106.

³³ Modern JL., "Evangelical Secularism and the Measure of Leviathan", *American Society of Church History*, (2008), 801-876.

³⁴ Clossey L. - Jakson, K. - Velez, K., "The Unbelieved and Historians, Part I: A Challenge", *History Compass* 14 (2016), 594-602.

	The Writing of The 1961 Turkish Constitution	Postcolonial Studies		
--	--	----------------------	--	--

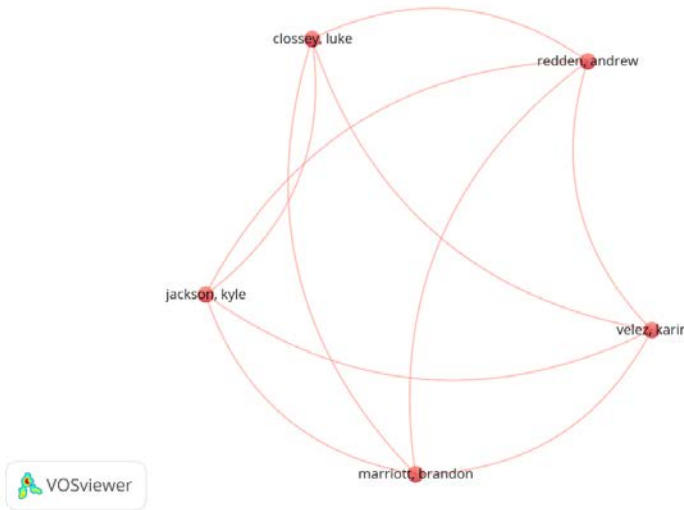
3. Araştırma Bulguları

Bulgular “laiklik” ilkesi ile ilgili 2023 yılına kadar yapılan çalışmaların nicel bir görünümünü araştırmacılara sunmaktadır. Bu anlamda Vosviewer ile yapılan çalışmalar, tarih alanında literatür ve belge taramaları ile yapılan çalışmalardan farklı olarak içerik ve nitelikten ziyade araştırılan kavramla ilgili niceliğe dair veriler sunmaktadır.

3.1. Ortak Yazar Analizi

Ortak yazar analizi kapsamında laiklik konusunda en az bir metni ve atfı olan yazarlar seçildiğinde 325 yazardan sadece 174 tanesinin bu kriteri karşıladığı görülmektedir. Birlikte çalışan tek kümede birleşen yazarlar (5 isim) analiz sonucuna göre; en çok metni olan ve atfı olan yazarlar; Wilson, Clossey, Jackson, Marriott, Velez, Redden olarak sıralanmaktadır. Şekil 4 bu sonuçları özetlemektedir.

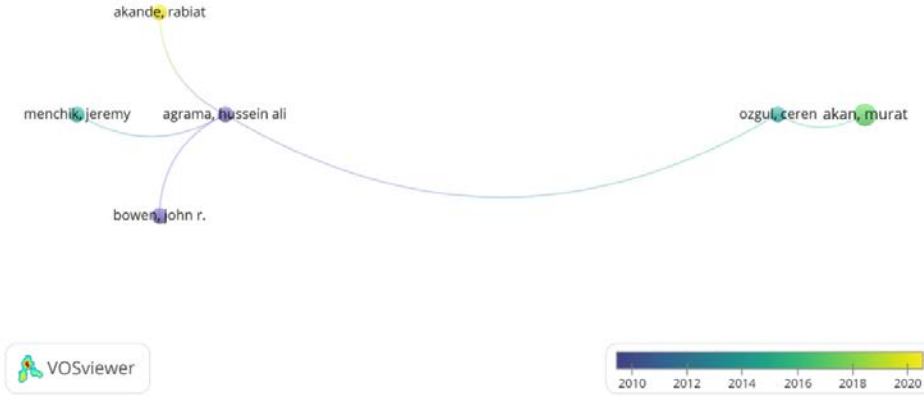
Şekil 4: En Çok İlişkili Olan, Birlikte Yayın Yapan Yazarlar-Ortak Yazar Analizi (Co-authorship authors)

3.2. Yazar Atf Analizi

Yazarların atf ağlarını belirlemek amacıyla en az 1 yayın ve en az 1 atf kriterini sağlamak amaçlı yazar atf analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde aralarında bağlantı olduğu tespit edilen ve en çok atfı bulunan yazarlar 38 çalışma ve 94 atf ile Ha Agrama; 27 çalışma ve 72 atf ile U. Makdisi, olmuştur. 31 çalışmasına Menchik J. 58 atf; 10 çalışmasına Bowen J. 32 atf alan yazarlardır. Akan M. 4 çalışmasına 12 atf almıştır. Toplam bağlantı gücü açısından ilk 10'a giremeyen yazarlar Jakscon K., Clossey L. ve Velez K. olmuştur.

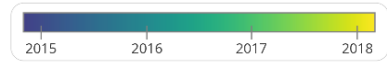
Şekil 5: Yazarların Atf Bağları

3.3. Ülke Atf Analizi

Ülke atf analizi kapsamında laiklik konusunda en az bir metnin ve atfın olduğu ülkeler seçildiğinde 30 ülkenin bu kriteri karşıladığı görülmektedir. En çok çalışma ve atfı olan ülkeler sırasıyla; Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada, İngiltere, Almanya, Avustralya ve Türkiye olarak sıralanmaktadır. Yıllar itibarıyla maviden sarıya dönen göstergede Rusya ve İsveç'te çalışmaların azaldığı bulgusu vardır. ABD'de yıllar itibarıyla yapılan 78 çalış-

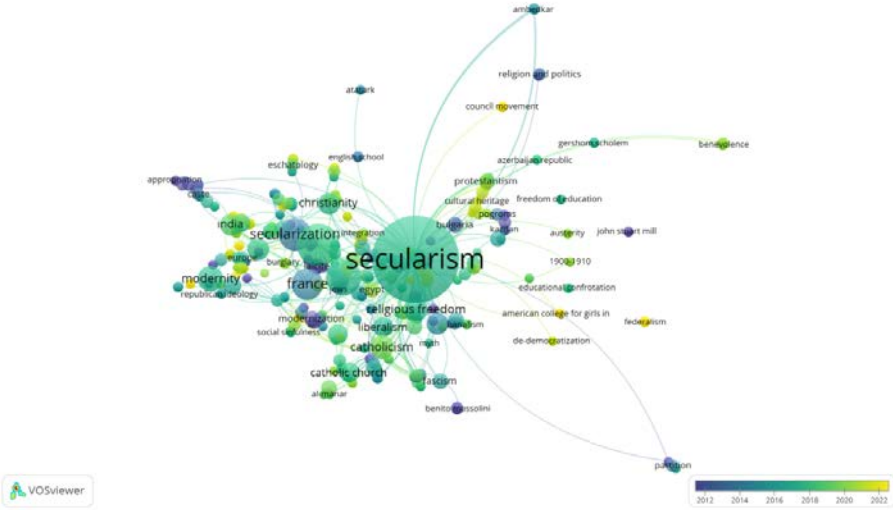
manın 608 atfı, Kanada’da 16 çalışmanın 87 atfı, İngiltere’de 35 çalışmanın 110 atfı olduğu görülmüştür. Almanya’da yapılan 11 araştırmanın 112, Avustralya’da 14 araştırmanın 42 atfı vardır. Türkiye konu ile ilgili 17 çalışmanın 137 atfı aldığı ülke olmuştur.

3.4. Anahtar Sözcük Analizi

Yapılan çalışmalarda en çok kullanılan anahtar sözcük “sekülerizm” olmakla birlikte, bu konuda çalışan yazarların en çok hangi anahtar kelime ile çalıştıklarını tespit etmek, bu çalışmanın ve bundan sonraki araştırmaların görünürlüğünü artıracaktır. Yapılan analiz sonucunda 771 anahtar kelime içinde en çok tekrar edenlerin sekülerizm, din, İslam, sekülerleşme, modernlik, Katoliklik ve dini özgürlük kavramları olduğu görülmektedir.

Sonuç

Laiklik ilkesinin anayasaya dâhil edilmesi tarihsel süreçte birçok kişinin övgüsüne ya da yergisine neden olmuştur. Kavram üzerinde yapılan bilimsel çalışmalar ve tartışmalar, laiklik ilkesine yöneltilen olumlu ya da olumsuz eleştirileri göstermektedir. Yapılan çalışmalar araştırmacılar için yol gösterici olurken tarih çalışmaları, edindiğimiz bilgileri yorumlamayı gerektirir. Geçmiş irdelerken bugünümüzü anlamayı ve gelecekteki yolumuzu aydınlatmayı, edindiğimiz belge ve bilgiler ışığında taraf tutmadan yorumlamak tarih biliminin doğasında vardır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel yapı taşlarından biri olan laiklik konusu tarih çalışmalarında üzerinde önemle durulması, araştırılması, öğrenilmesi ve öğretilmesi gereken bir konudur. Dünya devletlerinin konuya yaklaşımı, hangi alanlarda ağırlık verdiği, atıfların en çok hangi konulara yoğunlaştığı, hangi anahtar kelimelerin sık kullanıldığı bunların laiklik kavramının algısıyla ilişkisi ileride yapılacak olan tarih araştırmalarına ışık tutacağı gibi geleceği daha geniş bir perspektiften yorumlamamızı da sağlayacaktır.

WOS'ta yapılan bibliyometrik analiz sonucu laiklik konusunun 4.412 makale içinden sadece 326'sının tarih alanında yapılmış olması düşündürücüdür. Toplumları önemli derecede etkileyen laiklik konusunun tarih çalışmalarında farklı konu ve boyutlarıyla ele alınması ve gelecekteki yol haritasının çizilmesi gerekmektedir. Araştırmacı bunu yaparken her türlü etki ve denetimden uzak özgür olmalıdır. Wos'ta taranan dergiler baz alındığında 326 makaleden 17'sinin Türkiye'de yazılmış olması ve bir Türk araştırmacının en çok atıf alan çalışmalar listesinde sıraya girebilmesi olumlu görülmektedir. Laiklik konusunda yapılan çalışmaların sürekliliği konunun gündemden düşmediğinin göstergesidir. Buna dayanarak gelecekte de laiklik konusunun araştırmacıların ilgi alanında olacağını söylemek mümkündür. Laiklik (secularism) çalışmalarına her alanda yer veriliyor olması, onun toplum yaşamının her alanında etkisini hissettirdiğini göstermektedir. Bu durum laiklik konusunu multidisipliner çalışma konusu yapmaktadır. En çok atıf alan yazarlar ve çalışmalarına bakıldığında Hali Agriman'ın çalışmasında Mısır'ın laik ya da dini bir devlet mi olduğunu sorgulaması; Makdisi'nin laikliği Hıristiyanlık dininin geleceği bağlamında irdelemesi laiklik çalışmalarının en çok din boyutuyla ele alındığını göstermektedir. Nitekim yapılan çalışmaların kullanıldığı 771 anahtar kelime içinde en fazla sekülerizm, din, İslam, sekülerleşme, modernlik, Katoliklik ve dini özgürlük kelimelerinin kullanılmış olması çalışmaların genel itibarıyla hangi konulara yönlendiğini göstermektedir. Laiklik kavramının en bilindik tanımı *din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması* olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam, Katoliklik, sekülerleşme gibi kavramların laiklikle ilgili çalışmalarda en fazla kullanılmasını kavramın tanımında ve uygulama alanlarında görebiliriz. Ancak laiklik bununla sınırlı değildir. Toplumların hayatını değiştiren derin bir anlamı taşımaktadır. Ekonomiden eğitime her alana intikal eden kavram, tüm dünyada insan ilişkilerini etkileyen, kadın ve erkek ilişkilerini şekillendiren, görev ve sorumluluklarını farklılaştıran ve onlara yeni haklar tanıyan gelecek odaklı sürekli ve etkin bir değişimin ifadesidir. Bu nedenle tanımlar ve kavrama yüklenen anlamlar da değişebilir. Laik-

liklik yerine sekülerleşmenin, sekülerizm gibi kavramların yaygın kullanılması bu değişimin işaretleridir.

Kaynakça

- Ahmet Lütfi Efendi. *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi I-II-III-IV-V/VI-VII-VIII*. çev. Yücel Demirel-Tamer Erdoğan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları-Yapı Kredi, 1999.
- Almeida D. "Exclusionary secularism: the Front national and the reinvention of laicite". *Modern&Contemporary France* 25/3 (2017), 249-263. <https://doi.org/doi:10.1080/09639489.2016.1272561>
- Akan, Murat. *Laiklik Siyaseti: Fransa ve Türkiye'de Din-Çeşitlilik ve Kurumsal Değişim*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2021.
- Aksoy, Murat. *Başörtüsü-Türban Batılılaşma-Modernleşme, Laiklik ve Örtünme*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- Aysal, Necdet. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri". *ÇTTAD* 10/22 (2011), 3-32.
- Başgil, Ali Fuad. *Din ve Laiklik*. İstanbul: Kubbealtı, 2007.
- Başdemir, Hasan Yücel. "Optimum Değerler Olarak Laiklik ve Din Özgürlüğü". *Liberal Düşünce Dergisi* 55 (2009), 23-40.
- Bozdoğan, Kerem - Sönmez, Ömer, F. "Tarih eğitimi üzerine yapılan eğitim araştırmaları makalelerinin bibliyometrik analizi". *Cumhuriyet International Journal of Education* 12/1 (2023), 16-28.
- Bowen JR. "Secularism: Conceptual Genealogy or Political Dilemma?" *Comparative Studies in Society and History* 52/3 (2010), 680-690.
- Berkes, Niyazi. *Teokrasi ve laiklik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023.
- Clossey L. - Jakson, K. - Velez, K. "The Unbelieved and Historians, Part I: A Challenge". *History Compass* 14 (2016), 594-602.
- Döngül, Esra Sipahi. "Türkiye Cumhuriyeti Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/12 (2023), 118-127.

- Darende, Ömer Faruk. "Sekülerleşme ve Laiklik Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi". *Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 6/11 (2015), 151-188.
- Emiroğlu, Atiye. *Din Eğitimi Bağlamında İmam-Hatip Okulları*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Emiroğlu, Atiye - Uyanık, Necmi. "Atatürk Dönemi İmam-Hatip Mektepleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Mevzu* 1 (2019), 71-93.
- Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2020.
- İnce, Yunus. "II. Mahmud Devri Reformlarının Tebaa Tarfından Algılanışı". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 2 (2017), 427-457.
- Karateşer, Büşra. "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme". *The Journal of Academic Social Science Studies* 57 (2017), 423-434.
- Kirman, M. Ali. "Rasyonel Seçim Kuramı". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2013), 67-98.
- Makdisi U. "Reclaiming the land of the Bible: Missionaries, secularism, and evangelical modernity". *American Historical Review* 102/3 (1996), 680-713. <https://doi.org/10.2307/2171506>.
- Menchick J. "Productive Intolerance: Godly Nationalism in Indonesia". *Comparative Studies in Society and History* 56/3 (2014), 591-621.
- Mitchell M. "Materialism and Secularism-CDU Politicians and National-Socialism, 1945-1949". *Journal of Modern History* 67/2 (1995), 278-308.
- Modern JL. "Evangelical Secularism and the Measure of Leviathan". *American Society of Church History*, 801-876.
- Nilsson PE. "Secular Retaliation': A Case Study of Integralist Populism, Anti-Muslim Discourse and (II) liberal Discourse on Secularism in Contemporary France Poltics". *Religion&Ideology* 16/11 (2015), 87-106. <https://doi.org/10.1080/21567689.2015.1012160>

- Özbudun, Ergun. "Atatürk ve Laiklik". *Atatürk Araştırma Merkezi* 8/24 (1992), 429-438.
- Özkurt, Nevin Ünal. "Türkiye'de Laiklik İlkesinin Kabul Süreci ve Çok Partili Döneme Geçişle Değişen Laiklik Anlayışı". *Adalet Dergisi* 71 (2023), 71-161.
- Özay, Mehmet. "Sekülerleşme". *TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları*.
- Solak, Mustafa. *Laikliği Doğru Anlamak*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2017.
- Saygılı, Rukiye. "Milliyetçilik Yazının Tarihsel Serüveninin Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 74 (2022), 211-222.
- Toktamış, Ateş. *Cumhuriyet ve Laiklik*. Ankara: Sarmal Yayınları, 1994.
- Van Eck N. J. - Waltman, L. "Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping". *Scientometrics* 84/2 (2016), 523-538.
- Zupic I. - Cater T. "Bibliometric methods in management and organization". *Organizational Research Methods* 18/3 (2015), 429-472. <https://doi.org/10.1177/109442811456262>